

УДК 94 (477.54) 1919/1921

До питання про антибільшовицький рух на Куп'янщині в 1919-1921 рр.

В.В. РЕЗНИКОВ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна,

E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Авторське резюме

Стаття являє собою спробу узагальнення фрагментарних даних про повстанський рух на території Куп'янського повіту Харківської губернії проти більшовицької влади в 1919-1921 роках.

Перш за все, очевидним є факт того, що сучасні дослідники, які займаються проблемою Української революції, у своїх історичних студіях, передусім, приділяють увагу глобальним, масштабним та непересічним подіям - таким, як, наприклад, Махновщина, Другий Зимовий похід, діяльність Центральної Ради чи яскравим, символічним персоналіям, як Ю. Тютюнник, М. Григор'єв, С. Петлюра та ін. У той час, як питання локальної історії залишається осторонь ґрунтовних досліджень професійних істориків і є підтвердженням чи спростуванням певних тез та висновків у рамках більш глобальних подій. Узагалі ж актуальність такого дослідження тільки зростає в зв'язку з тим, що регіональний вимір історії українського селянського повстанського руху потребує особливо ретельного та, головне, об'єктивного вивчення.

Автор статті виділяє головні політичні напрямки в селянському русі Куп'янщини – самостійницький або «петлюрівський» та анархістський або махновський;

аналізує комплекс причин боротьби зі встановленням радянської влади, серед яких головними є невірність аграрного питання та політика «воєнного комунізму»;

робить спробу встановити прізвиська забутих ватажків повстанських загонів і простежити певні віхи їх бойової слави;

а також визначає причини занепаду масового організованого антибільшовицького руху, вирішальними з яких були: перехід до нової економічної політики (непу) та загальна розпорошеність повстанської боротьби.

Ключові слова: селянський повстанський рух, Куп'янський повіт, самостійницький і анархістський напрями боротьби, В. Кияшко, нова економічна політика.

To the question about anti-bolshevik rebel movement on the Kupyansk region in 1919-1921

V.V. REZNIKOV

Karazin Kharkiv national university, Kharkiv, E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Abstract

The article is attempts to generalization fragmentary information about insurgent movement in the Kupyansk district of Kharkov province against the Bolshevik regime in 1919-1921.

First of all, the obvious is the fact that modern scholars dealing with Ukrainian revolution in his historical studies, above all, pay attention to global, ambitious and unprecedented event - such as, for example, Makhnovshchina, second winter campaign, the activities of the Central Council or bright symbolic personali-

© В.В. Резніков, 2014

ties as Tyutyunnik Yu, M. Grigoriev, S. Petljura et al. While as a matter of local history remains aloof thorough research professional historians and confirms or denial of certain theses and conclusions in a more global events. General relevance of this study is only growing due to the fact that the regional dimension of the history of Ukrainian peasant insurgency requires particularly careful and, most importantly, objective study.

The author of the article highlights the main political directions of peasant movement in Kupyansk province. There are: an independent and anarchists.

analyzes the complex reasons for the fight against establishment of Soviet power, among which the main ones are the unresolved agrarian question and the policy of «military communism»;

makes an attempt to establish the names of forgotten leaders of the rebel groups and follow some milestones of their military glory;

and determines the causes of the decline organized mass anti-Bolshevik movement, decisive of which are: the transition to new economic Policy (NEP) and the general dispersion of the rebel struggle.

Keywords: peasant rebel movement, Kupyansky County, of independent and anarchist directions of struggle, V. Kiyashko, new economic policy.

Постановка проблеми. Сучасні дослідники, які займаються проблемою Української революції, у своїх дослідженнях, передусім, приділяють увагу глобальним, масштабним та непересічним подіям - таким, як, наприклад, Махновщина, Другий Зимовий похід, діяльність Центральної Ради чи яскравим, символічним персоналіям, як Ю. Тютюнник, М. Григор'єв, С. Петлюра та ін. У той час, як питання локальної історії залишається осторонь ґрунтовних досліджень професійних істориків і є підтвердженням чи спростуванням певних тез та висновків у рамках більш глобальних подій. Узагалі ж актуальність такого дослідження тільки зростає у зв'язку з тим, що регіональний вимір історії українського селянського повстанського руху потребує особливо ретельного та, головне, об'єктивного вивчення. Роботи ж краєзнавців, зазвичай, є неповними, без достатньої інформативної бази та критичного аналізу джерел, тому не можуть претендувати на звання серйозних історичних студій.

Саме тому проблема боротьби проти встановлення більшовицького диктату на Куп'янщині в 1919-1921 роках набуває особливої актуальності та наукової гостроти.

Мета дослідження. Автор має за мету в цій статті узагальнити розпорошену інформацію стосовно антикомуністичного руху на території Куп'янського повіту в зазначений період, виділити головні політичні напрямки в селянському русі, зробити спробу визначити причини боротьби з встановленням радянської влади, а також встановити прізвиська незаслужено забутих ватажків повстанських загонів.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні певні аспекти селянського руху на Куп'янщині в рамках загальної антикомуністичної боротьби висвітлено в роботах Я. Мотенка [12, 13, 11], Р. Круцика [8], узагальнюючих краєзнавчих нарисах з історії Куп'янщини І. Удовика та М. Кукси [19, 9], збірці документів за загальною редакцією І. К. Рибалки [20].

Виклад основного матеріалу. У 1917-1919 роках територія Харківщини взагалі та Куп'янського повіту зокрема стала ареною запеклих боїв українських військ із російськими окупантами – як більшовиками, так і денікінцями. Сам Куп'янськ, являючись стратегічно

важливим залізничним центром, кілька разів переходив із рук в руки. З листопада 1917 року до грудня 1919 року влада в Харкові, а відповідно і в усіх повітових містечках Слобожанщини змінювалася 9 разів, а саме: Тимчасовий уряд, Центральна Рада УНР, більшовики, Центральна Рада УНР, Гетьманат Скоропадського за участю кайзерівської Німеччини, Директорія УНР, більшовики, денікінці і з грудня 1919 року – знову більшовики [22, с. 202], на цей раз – остаточно.

Куп'янськ було захоплено кавалерійськими частинами Першої Кінної армії радянської Росії 17 грудня 1919 року. А вже наступного дня було створено повітовий революційний комітет. Розпочалося «мирне» життя.

Варто зазначити, що Куп'янщина залишалася типово аграрним регіоном із часткою сільського населення до 80%, для яких пріоритетом було вирішення аграрного питання. Його не змогли вирішити ні Центральна Рада, ні гетьман П. Скоропадський, ні Директорія. Що ж стосується окупантів – австро-німецької, Добровольчої армії чи більшовиків зразка 1919 року, то для них селянської проблеми взагалі не існувало. Українське село розглядалося ними виключно як постачальник сировини для задоволення власних економічних потреб.

Але перемога більшовиків значною мірою стала результатом чергової зміни орієнтирів українського селянства після кількомісячного досвіду денікінського режиму. Член Революційно-військової Ради Червоної армії

С. Орджонікідзе писав Леніну 19 листопада 1919 року, що Денікін зламав собі шию на українському мужикові, а тому на цей раз доведеться знайти із мужиком спільну мову, навіть якщо доведеться відхилитися від раніше виробленої лінії дій [15, с. 402].

Таким чином, спробу «знайти спільну мову» в земельному питанні було реалізовано. Уже 5 лютого 1920 року вищий надзвичайний орган влади УСРР Всеукраїнським видає новий земельний закон, яким проголошується пріоритетність зрівняльного поділу землі, обмеження площі радгоспних земель, цукрових заводів, повну добровільність у створенні колективних господарств. Закон був добре розпропагований, тому знайшов підтримку у селян [1, с. 330].

Однак, із значним зменшенням загрози з боку Добровольчої армії внутрішня політика більшовиків повернулася до вже перевірених методів «воєнного комунізму». Було застосовано продовольчу розверстку. Хліб понаднормово вилучався з господарств, у середині 1920 року до збіжжя додалися розверстки на м'ясо, яйця та певні види овочів. Селянство знову опинилося в міцних лещатах позаекономічних методів діяльності більшовицької влади.

Найкраще політику «воєнного комунізму» було виражено словами одного партійного керівника: «Загвинчувати Україну все міцніше і міцніше, щоб з неї побіг нарешті живильний сік не лише до Харкова, але й до Москви» [15, с. 410]. І нова-стара більшовицька влада досягла великих успіхів у втіленні в життя цієї політики.

Про масштаби реквізицій можуть свідчити сухі цифри - вже на 2 травня 1920 року 6 волостей Куп'янського повіту виконали продрозверстку майже на 50%. Робітники продзагону виконкомку провели «Продовольчий місяць», упродовж якого кожен день збирали 5-7 тисяч пудів хліба [20, с. 235, 255]. Якщо ж врахувати, що все зібране збіжжя направлялося для потреб фронту та промислових центрів Росії і України [7, с. 486], а особливо для «колиски революції» Петрограда, тож не дивно, що реакція селянства на відвертий грабунок не примусила себе довго чекати.

Всього ж за офіційними радянськими даними на території Куп'янського повіту станом на 30 вересня 1920 року діяли 3 продзагони, в яких брали участь 66 продармійців [20, с. 280].

Ще одним чинником незадоволення на селі виступила примусова мобілізація до Червоної армії та реквізиції продуктів харчування: «Куп'янський пленум професіональних союзів на засіданні от 1 октября постановил мобилизовать на фронт 50% своего состава и 50% на продовольственную работу по выполнению хлебной разверстки» [20, с. 282], а також теплою одягу та коней для боротьби із польсько-уєнівськими військами, а після підписання Ризького перемир'я у жовтні 1920 року - з Врангелем: «Из разных волостей Купянского уезда продолжают прибывать красные добровольцы-кавалеристы на кулацких конях, в полном зимнем обмундировании. За последние дни прибыло из Ново-Николаевской волости 8 кавалеристов, из Гусиновской волости - 19 кавалеристов, из Староверовской волости - 26 кавалеристов. Добровольцы-кавалеристы привозят с собой собранные по селам теплые вещи для фронта: шинели, свитки, рукавицы, башлыки и фуражки» [20, с. 290].

Незважаючи на декларовану добровільність пожертв на користь Червоної армії, в її примусовості можна легко перекоонатися: «В настоящее время армия крайне нуждается в нательном и постельном белье. От Вас, граждане, зависит пополнить этот недостаток в самый короткий срок путем добровольного пожертвования белья... Несите, граждане, каждый все, что может и этим самым предотвратите принудительную

реквизицию белья, которая неизбежна, если путем жертвований не будет собрано крайне необходимое количество для армии белья» [4, с. 5].

Також не додавали більшовикам поваги та любові з боку місцевих мешканців проведення таких «екзотичних» акцій, як відрахування грошей на користь закордонних комуністів - «На общем собрании рабочих советской типографии был сделан доклад об отчислении однодневного заработка в пользу бастующих французских рабочих. Докладчик призвал помочь французским железнодорожникам, симпатизирующим Советской России и забастовавшим в знак протеста против помощи русской и польской контрреволюции».

Рабочие единогласно постановили объявить ближайшее воскресенье рабочим днем и весь заработок этого дня отчислить в пользу французских товарищей» [20, с. 264].

Таким чином, з усього зазначеного стає очевидним факт брутального грабунку українського населення, за допомогою якого нова більшовицька влада намагалася відновити власні ресурси після кривавих подій попередніх років та створити необхідні матеріальні передумови для боротьби із «контрреволюцією та бандитизмом» і продовження руху «Світової комуністичної революції» на Захід.

Тому зрозуміле незадоволення найширших мас селянства, які очікували вирішення аграрного питання, зрівняльного розподілу землі та можливості вільного розвитку власного господарства. Звичайно, що в таких умовах економічного тиску та тотального терору селянству, позбавленому зацікавленості в результатах власної праці та неможливості змінити цю ситуацію мирним шляхом, не залишалося нічого іншого, як братися за зброю.

Звичайно, найбільше причин для незадоволення більшовицькою владою мали заможні селяни або середняки, проте розмах повстанства свідчив, що «воєнний комунізм» зачепив інтереси значно ширших прошарків українського суспільства. Практично в антибільшовицьких загонах були представлені не тільки селяни («куркулі», «середняки», «незаможні»), але й міські маргінали, в тому числі і робітники [15, с. 411]. Повстанські загони поповнювалися, передусім, найбільш соціально рухливими елементами, у яких був мінімум обов'язків у господарчому плані або тими, хто мав проблеми із владою. Головним завданням повстанців було дезорганізувати ворожу владу, руйнувати адміністративні утворення, нищити комунікаційні шляхи, зривати продовольчу роботу, знищувати військові частини та представників окупаційної влади.

Так повстанцями на початку 1920 року було знищено продкомісара Покровської волості Г. Аксельброта, секретаря Покровського партосередку А. Жеребкіну, секретаря Покровського комсомольського партосередку В. Попову, продкомісара Сеньківської волості А. Євдокимова, продагентів Куп'янського повітового продкому І. Закопайла, Ю. Білоцерківського,

О. Смоловича, Корчагіна, Медведєва та ін. [9, с. 108].

З метою боротьби проти повстанства більшовицька адміністрація в середині січня 1920 року створює Куп'янський комендантський район. Уся повнота військової влади концентрувалася в руках коменданта, який був одночасно і начальником гарнізону. До того ж, 21 квітня 1921 р. Раднарком УСРР створив надзвичайні «трійки» при загонах з боротьби з бандитизмом, які одержали право розстрілу запідозрених осіб без суду і слідства, також вона керувала продроботою, відловлюванням дезертирів, вилученням зброї і взагалі боротьбою із «бандитизмом та куркульським елементом». Таким чином, вищеназваний орган мав надзвичайні повноваження і фактично абсолютну владу на місцях. Також із українськими повстанцями боролися повітова міліція, очолювана начальником тилу А. Кухтіним [7, с. 485], загони частин особливого призначення (ЧОП), чий штаб знаходився на тодішній Дворянській вулиці (зараз вул. Леніна, 3) та створені навесні 1920 року комітети незаможних селян (КНС).

КНС було організовано з головною метою – провести соціальну диференціацію села, поділити його на «своїх» та «чужих», в основу чого клався майновий принцип. Таким чином, більшовицька влада створювала для себе соціальне підґрунтя в класово чужому середовищі та вносила дестабілізуючий чинник у повстанський рух. Саме КНС, утворені із найбіднішого та найбільш люмпенізованого прошарку селянства, стали найвірнішими псами більшовицького режиму. Тому, намагаючись вислужитися перед вищими державними органами, комнезами активно вели боротьбу з повстанством і здійснювали продрозкладку. У цілому, протягом 1921 року на території всієї Харківщини у збройній боротьбі з антиурядовим селянським повстанським рухом взяли участь понад 1177 членів КНС [12, с. 77].

Що ж стосується більшовицьких принципів боротьби з українським селянством, то їх було ретельно викладено в «Короткій інструкції Раднаркому УСРР щодо боротьби з повстанським рухом» від 20 квітня 1920 року. Подається мовою оригіналу.

« ... 10. Основными задачами борьбы с бандитизмом и повстанчеством являются:

- а) уничтожение банд и отдельных бандитов;
- б) уничтожение главарей и их помощников;
- в) поголовное обезоруживание населения;
- г) предупредительные и карательные меры по борьбе с бандитизмом и повстанчеством;
- д) агентурная разведка;
- е) обращение серьезного внимания на практическую работу по расслоению деревни. (...)

33. В целях предупредения бандитизма и восстаний надлежит брать заложников из кулаков и из числа лиц влиятельных или подозрительных по соучастию или сочувствию бандам и повстанцам.

34. Заложники должны быть препровожде-

ны в Особые Отделы или Отделения ближайших воинских частей или учреждений ЧК.

35. Населению объявляется, что в случае ухода местного населения в бандитские шайки или участие в восстаниях или же иных враждебных действий против оперирующих в данной местности или пункте воинских частей, их начальников, учреждений и агентов Советской власти, заложники будут расстреливаемы.

36. Под круговой порукой населения возложить на все села каждого района ответственность за какое-то ни было волнение, а тем более выступление, для чего соответствующими приказами обязать население доводить до сведения начальника ближайшей воинской части или ревкома о всех подозрительных лицах, замеченных в селах...

38. В случае явно выраженной враждебности населения, укрывательства или полной невыдачи бандитов и повстанцев на данное население может быть наложена та или иная кара.

39. Таковыми карами могут быть:

- а) контрибуция продуктами продовольствия;
- б) денежная;
- в) производство выселения и изъятия семейств главарей и зачинщиков восстания, конфискуя все их имущество, передавая его бедноте;

г) обстрел селения;

д) его полное уничтожение» [16, с. 77-79].

Цей документ переконливо свідчить, що більшовики на українській землі поводили себе як окупанти і не приховували даного факту. Більш того, методи, якими проводилася боротьба із мирними мешканцями, – кругова порука, заручники, розстріли та повне знищення сіл разом із мешканцями було взято на озброєння іншими загарбниками українських земель та вірними послідовниками більшовиків у сенсі нищення мирного населення – військами А. Гітлера через 2 десятиліття.

Активність селянського спротиву в Куп'янському повіті можна простежити через призму каральних мір до яких вдавалися окупанти відповідно до названого документа – пп. 33, 39-а), б) і які були узагальнені автором у таблицях №№ 1-2.

Короткий звіт Куп'янської повітової постійної наради з проведення ударного місяця боротьби з бандитизмом з 1 квітня по 1 червня 1921 року свідчить, що впродовж «ударного періоду Куп'янською повітовою нарадою через революційну «трійку» на кулацькі елементи за співчуття бандитизму і для ліквідації такого було застосовано каральні міри та репресії», що дали наступні результати (Таб. 1-2).

Економічний тиск на селянство з боку більшовицьких окупантів породжував справедливий збройний спротив, який в свою чергу призводив до тотальних репресій проти українського населення повіту.

За радянськими даними, у Куп'янському повіті станом на 1920 рік діяло, окрім загонів махновців, близько 20 місцевих [7, с. 485], які мож-

на умовно віднести до «уенерівських», що вели боротьбу під синьо-жовтим прапором. Утім, як слушно зазначив Я. Мотенко, «...політична спрямованість повстанських загонів швидше характеризує переконання їхніх отаманів, ніж партійну належність особового складу» [12, с. 77], у той час як політичні погляди рядових повстанців відходили на другий план перед їх соціальними та економічними потребами. Однак, незважаючи на самостійницький чи анархістський напрямок селянської боротьби, вся вона мала яскраво виражене антибільшовицьке спрямування.

За територіальною ознакою всі повстанські формації, що діяли в Куп'янському повіті, можна досить умовно поділити на такі:

1. Загони, що діяли тільки на території Куп'янщини;

2. Загони, які користувалися підтримкою селянства в інших повітах, а тому не обмежували свої дії Куп'янським повітом (Табл. 3).

Забігаючи наперед, відзначимо, що між повстанцями, які дотримувалися начебто різних політичних поглядів іноді відбувалися ситуативні об'єднання – так, повстанські ватажки анархістської орієнтації, Донченко та Сироватський, перейшли під жовто-блакитні прапори загону Журби (Павлюка), а коли ця спільна військова формація зазнала поразки, повернулися до боротьби із радянськими окупантами вже під звичними для себе махновськими гаслами.

Чи не головним із недоліків селянського повстанського руху дослідники називають його розпорошеність та не підпорядкованість єдиному координаційному центру. Практично кожна волость мала свого «батька» чи «отамана».

Таблиця 1.

Розміри контрибуцій, накладених на Куп'янський повіт за «співчуття бандитизму» із 1 квітня по 1 червня 1921 року.

№	Речі	Кіл-ть	Провізія	Кіл-ть	Гроші	Кіл-ть
1	2	3	4	5	6	7
1	Полотна селянського	13106 арш.	Пшениці	1497 пуд. 34 ф.	хут. Греков	700000 р.
2	Кожухів	1 шт.	Ячменя	879 пуд. 30 ф.	хут. Надійне	500000 р.
3	Свиток	2 шт.	Вівса	20 пуд.	слоб. Нижня Дуванка	27771506р.
4	Сукна селянського	12 арш.	Гречихи	10 пуд. 15 ф.	слоб. Кабаньє	19396780р.
5	Рушників	19 шт.	Проса	224 пуд. 25 ф.	Кабанська вол.	16540885р.
6	Скатертин	5 шт.	Кукурудзи	88 пуд. 20 ф.	хут. Ново-Микольський	1000000 р.
7	Ряден	2 шт.	Масличного насіння	11 пуд. 18 ф.	слоб. Берегова	7077740 р.
8	Шапок	1 шт.	Пеньки	3 пуд. 18 ф.	Боровська та Радьківсько-Піщанська вол.	15967111р.
9	Сорочок натільних	428 шт.	Картоплі	670 пуд. 28 ф.	Ново-Радьківська вол.	3840033 р.
10	Кальсон	387 шт.	Сала	68 пуд.	Всього	92794054р.
11	Чобіт старих	116 шт.	Масла коров'ячого	25 пуд. 26 ф.		
12	Шкіри різної	58 шматків 1 пуд. 15 ф.	Муки	49 пуд.		
13	Халяв старих	25 пар	Яець	1230шт.		
14	Передків до чобіт	16 пар				
15	Черевиків	13 пар				
16	Ниток сурових	2 пуд. 2 ф.				
17	Шинелей	1 шт.				
18	Одностроїв	3 шт.				
19	Шаровар	1 шт.				
20	Картузів	9 шт.				

Складена за [21].

Це відзначав у своїх творах і видатний український воїн-письменник Ю. Горліс-Горський: «Чому величезні повстанчі сили України не можна перетворити в національну армію... Чи я можу знати, чому український селянин готовий боротися на життя і смерть з ворогом, лише...

під своїм селом – найдалше під своїм повітовим містом? Далше... - То вже діло Петлюри з армією, в існування і силу яких він свято вірить... Якби не те переконання – може легше було б зробити з повстанців національне військо...» [10, с. 6]. Як правило, вихід повстанських відді-

Таблиця № 2.

Розміри контрибуцій, накладених на Куп'янський повіт за «співчуття бандитизму» із 1 січня по 1 липня 1921 року.

Територія	Заручники	Гроші	Кіл-ть	Провізія, реманент, худоба	Кіл-ть
1	2	3	4	5	6
Борівська вол.	9 чол.	Накладалися двічі	7000000р. 50000000р.		
Шаповалівська, Нижньодуванська вол.			30000000р.		
Слоб. Кабаньє	50 чол.		50000000р.	Масло	500 пуд.
		Всього	137000000р.	Сало	100 пуд.
				М'яса	25 пуд.
				Яєць	10000 шт.
				Хліба	800 пуд.
				Картопля	5000 пуд.
				Взуття	200 пар
				Ниток	5 пуд.
				Коней	50 голів
				Тачанок	20 шт.

Таблицю складено за [5].

Таблиця 3.

Повстанські загони, що діяли на Куп'янщині з 1919 р. по 1922 р.

№	Ватажок загону	Кількість загону	Політична спрямованість	Ареал бойових дій (повіти)	Роки активності
1	2	3	4	5	6
1	Бурлака	400	?	Куп'янський, Чугуївський, Вовчанський	1921
2	Кучма	35-50	Самостійницька	Куп'янський	1921
3	Шкіль	?	Анархістська	Куп'янський	1920-1921
4	Коренєв	?	?	Куп'янський	1921
5	Каменюка	600	Анархістська	Старобільський Куп'янський	1920-1921
6	Журба(Павлюк) Донченко Сировацький Винник(Волох), Загоруйко, Балаба	250	Самостійницька	Куп'янський Старобільський	1921-1922
7	Іван Колінько	50	?	Куп'янський	1919
8	Каменєв	50	?	Куп'янський	1921

Таблицю складено за [2, 8-9, 14, 16-19].

лів поза межі цієї території негативно позначувався на їхній боєздатності.

Так, самостійно намагалися боротися із більшовиками отамани Колінько, Бурлака, Кучма. Лозівський історик В. Труш повідомляє: «На початку 1921 року півсотні його (Кучми) гайдамаків увірвалися на станцію Молчанове й відбили советський потяг із харчами та одягом, які роздали місцевим селянам. У загоні час від часу відбувався військово-політичний вишкіл, у жовтні 1921 року відділ зосереджувався на острові посеред річки Оскіл [18].

Також зареєстровано, що отаман Бурлака, склад відділу якого мав 400 чоловік піхотинців і був сформований здебільшого із дезертирів з Червоної армії здійснив, щонайменше, 5 нападів на продовольчі відділи, а також 8 нальотів на представників окупаційної більшовицької адміністрації [17].

Проте, спроби об'єднати сили для спільної оборони та перемоги над більшовицьким агресором у Куп'янському повіті, всеж таки, мали місце.

Після відступу Армії УНР за кордон, на Харківщині залишилася велика кількість її колишніх офіцерів. Вони підтримували зв'язок із Партизансько-Повстанським Штабом Державного Центру УНР в екзилі та проводили роботу зі створення підпільних повстанських організацій, комітетів, об'єднували діючі повстанські групи та організації, очолювали ці об'єднання, формували та вишколювали селянські повстанські загони [8, с. 165].

Після арешту в Києві керівників та деяких членів Центрального Повстанського Комітету, вцілілі осередки Центрповстанкому через деякий час перемістили свій центр до Харкова.

Ось як характеризували українське підпілля російські більшовики: «Наряду с чисто националистической политикой борьбы за «Самостийную Украину» — эти шовинистические украинские элементы на базе общности классовых интересов блокировались с монархистами и кадетами...

...С этой целью к/р организация пыталась объединить под своим руководством разрозненные бандгруппировки и подпольные к/р ячейки в Харьковской, Донецкой, Екатеринославской, части Воронежской губ., по бассейну реки Северного Донца и части Дона, с тем, чтобы эти объединенные силы создали одновременно единый фронт с наступающими из-за кордона петлюровскими частями» [3, арк. 1–2]. За даними більшовицьких спецслужб, на території Харківської губернії в період 1921–1922 років було щонайменше 7 повстанських осередків, повстанських загонів та груп, пов'язаних з губповстанкомом.

У Куп'янському повіті розгорнув діяльність осередок із центром у слободі Кабаньє. Повстанком мав свій бойовий загін, замаскований під виглядом гідрометричного трудового загону, сформованого з 97-ми червоноармійців-українців, що втекли з Червоної Армії.

Керівництво повстанкомом встановило тісні зв'язки із загонами, що діяли у Куп'янському і Валківському повітах: Колодія, Сироватського, Погорілого, Донченка і Винника, які за даними Р. Круцика нараховували по 250 повстанців [8, с. 166–167]. Але, на нашу думку, ця цифра значно перевищена. На жаль, ця організація видала себе раніше, аніж мало початися загальне антибільшовицьке повстання, а саме: 1 вересня 1921 року під час операції зі звільнення з Куп'янського повітового політбюро повстанця Коломійця, В. Кияшко, який діяв під виглядом співробітника Донської надзвичайної комісії по боротьбі із контрреволюцією, був розкритий і йому довелося тікати, попередньо поранивши одного з більшовиків із револьвера [2, с. 129].

Політбюро з'ясувало, що В. Кияшко працював на гідротехнічній станції, що знаходилася в Куп'янському повіті. Під час обшуку станції було знайдено підробні бланки Донської надзвичайної комісії, загону особливого призначення з боротьби з бандитизмом, штабу Північно-Кавказького військового округу та інженерного загону. Декілька чоловік із адміністрації станції було заарештовано, але підкріплення у вигляді 250 вершників-повстанців, які було замасковано під трудовий загін, відбили полонених та примусили чекістів тікати.

7 вересня 1921 року В. Кияшка було затримано в одному із сіл повіту. Під час допиту він зізнався, що, навчаючись у політехнічному інституті Ростова-на-Дону, вступив до «Кубанської національно-соціалістичної повстанської організації», яка проводила антирадянську діяльність. Від цієї організації В. Кияшко отримав доручення під виглядом гідротехнічної станції організувати в Куп'янському повіті повстанський загін для боротьби із більшовицькими окупантами. У червні 1921 року Кияшко прибув до Куп'янська і, використовуючи приготовані підроблені бланки ростовських радянських установ, офіційно зареєстрував гідротехнічну станцію [2, с. 130].

У той же час він увійшов в контакт із губповстанкомом і з їх допомогою зміг створити при станції повстанський загін під виглядом трудового із дезертирів-червоноармійців, на яких навіть отримував харчування та одяг.

У подальшому, а саме, в липні 1921 року, відбулось об'єднання дрібних загонів Винника, Донченка, Сировацького під прикриттям гідротехнічної станції в потужну військову формуцію під жовто-блакитним прапором із загальною кількістю 250 вершників. Отаманом новоствореного загону було обрано колишнього полковника армії УНР Журбу, який переховувався у Вовчанському повіті під прізвиськом Павлюк. Одноразово його ж призначили і завідувачем гідротехнічної станції.

Незважаючи на те, що в більшовицькій історіографії міцно укорінилася єдина думка стосовно українських повстанців як про бандитів та грабіжників, підтримка з боку інтелігенції та селянства свідчить про інше. Населення ні-

коли не буде допомагати тим, хто їх грабує.

Куп'янські ж борці проти більшовицької окупації знайшли широку підтримку з боку вчителів, учнів середніх навчальних закладів, працівників державних установ. Серед місцевої еліти їм співчували «...поміщик Мартиненко, який володів до революції 700 дес. землі, брати Заморцеви, колишні власники 200 дес. землі, поміщиця Компанієць, в минулому власниця зсипного пункту...» [2, с. 130].

На жаль, в боях із частинами Червоної армії, загонами ЧОП, комнезамами та ЧК впродовж кінця 1921 – початку 1922 року повстанський загін втратив 2/3 свого особового складу.

Деякі отамани, як, наприклад, Сироватський, відійшли на територію сусідніх повітів для продовження боротьби, залишки ж загону – 43 чоловіки – склали зброю. За вироком надзвичайної сесії Всеукраїнського верховного революційного трибуналу від 7 вересня 1922 року, 15-ох підсудних, переважно селян, було виправдано; 7-ом призначили строк позбавлення волі від 1 до 3-ох років; 4-ом – 5 років; 15-ом, як найбільш небезпечним і невинуватим, присудили найвищу міру покарання – розстріл.

Повстанська організація Кияшка-Журби була останньою підготовленою спробою боротьби із червоним окупантом на Куп'янщині. Як свідчать документи, на липень 1922 року в пові-

ті не залишилося сил, які б могли завадити більшовикам розбудовувати «світле майбутнє» [6, арк.1].

Висновки. 1921 – останній рік масового селянського опору більшовицькому диктату. Але упокоренню українського населення сприяло не тотальне насильство та репресії, а навпаки – метод економічного «пряника»-непу, який використав В. Ленін. Це був своєрідний компроміс, на який тимчасово вимушена була піти з селянами радянська влада під тиском повстанства. Він виявився насамперед у наступному:

у згортанні політики «воєнного комунізму»; відмові від репресивних методів продрозкладки, перманентного перерозподілу землі; закріпленні її в 9-річне користування за селянськими господарствами; впровадженні в життя товарно-грошових засад. З іншого боку, тривала виснажлива війна, економічна руїна, терор голодом в умовах граничного фізичного, матеріального виснаження селянина і його господарства, природне бажання стабільності, порядку вели до зниження опору селянства великому організованому технічно забезпеченому військово-репресивному апарату більшовиків. Не останню роль у затуханні боротьби відіграла амністія учасників повстанського руху, а також традиційні негативні риси, притаманні селянській боротьбі, перш за все – її розпорошеність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Верстюк В.Ф. Антикомуністичний повстанський рух і диктатура пролетаріату: історія протистояння [Текст] / В.Ф. Верстюк // Студії з історії української революції 1917-1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В.Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 308-343.
2. Голинков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР [Текст] / Д.Л. Голинков. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – Том 2. – 221 с.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ) у Харківській обл., спр. 18772. Т. 1, арк. 1-2.
4. Державний архів Сумської області (ДАСО). Листівки. – № 2676. – С. 5.
5. Державний архів Харківської області (ДАХО), Ф. Р – 200, оп. 1, спр. 41.
6. Державний архів Харківської області (ДАХО), Ф. Р – 200, оп. 1, спр. 56.
7. История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область [Текст]. – К., 1976 – 722 с.
8. Круцик Р.М. Народна війна. Путівник по експозиції [Текст] / Р.М. Круцик. – К., 2011. – 249 с.
9. Кукса М.Ф. Куп'янщина в потоці історії [Текст] / М.Ф. Кукса. – Х., 2009. – 367 с.
10. Міти Холодного Яру [Текст] // (Післямова до книги «Холодний Яр», виданої у Лондоні 1967 року). – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2012. – 43 с.
11. Мотенко Я.В. «Куркульство» як активний учасник селянського руху в Харківській губернії [Текст] / Я.В. Мотенко // Проблеми історії та археології України: Зб. мат. міжнарод. наук. конф. до 100-річчя ХІІ Археологічного з'їзду в м. Харкові 25-26 жовтня 2003 року. – Х.: Схід.-регіон. центр гум.-осв. ініціатив, 2003. – С. 167-170.
12. Мотенко Я.В. Селянський повстанський рух у Харківській губернії (1921 р.) [Текст] / Я.В. Мотенко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Х.: 2008. – № 37. – С. 75-80.
13. Мотенко Я.В. Селянський повстанський рух у Харківській губернії (1917-1921 рр.). / Автореф. дис. кан. іст. наук.: 07.00.01 [Текст] / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х.: 2005. – 19 с.
14. На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. Сборник материалов и документов [Текст] – К.: Издательство политической литературы Украины, 1971. – 391 с.
15. Нариси історії Української революції 1917-1921 років [Текст]. – К.: Наукова думка, 2012. – К. 2. – 464 с.
16. Повстанський рух 20-х-30-х рр. ХХ ст. на Сумщині: Т.1 [Текст] / Автор-упорядник: Іванущенко Г.М. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340 с.
17. Протибільшовицькі повстання в Україні в 1921 р. [Електронний ресурс] // Літопис Червоної Калини. – Львів. 1929/30 – Режим доступу: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2010/04/1921.html> – Назва з екрана.
18. Труш В. Повстанський рух на Харківщині в 1920-ті роки. [Електронний ресурс] / В. Труш // Незборима нація. – Число 1 (239), Січень 2006 р. – Режим доступу: <http://nezboryma.naciya.org.ua/show.php?id=402> – Назва з екрана.
19. Удовик І.М., Кукса М.Ф. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина [Текст] – Куп'янськ, ВКФ Друкар, 1998. – 220 с.

20. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918-1920 гг. Сборник документов и материалов [Текст] / Под ред. И.К. Рыбалка. – Х.: 1973. – 323 с.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, Ф.Р. 3204, оп. 1, спр. 20, арк. 40-41 об.
22. Шудрик І.О. Історія філософської думки в Слобідській Україні: монографія [Текст] – Х.: 2012. – 423 с.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2014

REFERENCES:

1. *Verstyuk, V.F. Antykomunistychni povstans'kyi ruh i dyktatura proletariatu: istoriya protystoyannya (Anticommunist insurgent motion and dictatorship of proletariat: history of opposition). Studii z istoriyi ukraïns'koyi revolyutsiyi 1917-1921 rokiv: na poshanu Ruslana Yakovicha Piroga*, Kyiv, 2011, p. 308-343.
2. *Golinkov, D.L. Krushenie antisovetskogo podpolya v SSSR (The wreck of anti-soviet underground is in the USSR)*. Moscow, 1986, vol. 2, 221 p.
3. Galuzevii derzhavnyi arhiv Sluzhbi bezpeki Ukraini (GDA SBU) u Harkivskiy obl. (Particular branch record office of security of Ukraine in Kharkiv region). No. of fund. 18772. vol. 1, p. 1-2.
4. Derzhavnyi arhiv Sumskoyi oblasti (State Archives of Sumy region). Listivki. No. of fund 2676, P. 5.
5. Derzhavnyi arhiv Harkivs'koyi oblasti (State Archives of Harkiv region). No. of fund 200, no. of description. 1, case no. 41.
6. Derzhavnyi arhiv Harkivs'koyi oblasti (State Archives of Harkiv region). No. of fund 200, no. of description. 1, case no 56.
7. *Istoriya gorodov i sel Ukrainsoy SSR. Harkovskaya oblast (History of cities and villages of Ukrainian SSR. Kharkov area)*. Kyiv, 1976, 722 p.
8. *Krutsik, R.M. Narodna viyna. Putivnik po ekspozitsiyi (The folk war. A guide-book is for displays)*. Kyiv, 2011, 249 p.
9. *Kuksa, M.F. Kup'yanshchina v pototsi istoriyi (Kup'yanshchina in the flow of history)*. Kharkiv, 2009, 367 p.
10. Miti Holodnogo Yaru. Pislyamova do knigi «Holodniy Yar», vidanoyi u Londoni 1967 roku (Myths of Cold Yar). Cherkassy, 2012, 43 p.
11. *Motenko, Ya.V. «Kurkulstvo» yak aktivniy uchasnik selyanskogo ruhu v Harkivskiy guberniyi («Kulaks» as an active member of the peasant movement in the Kharkov province) Problemi istoriyi ta arheologiyi Ukraini*. Kharkiv, 2003, P. 167-170.
12. *Motenko, Ya.V. Selyanskiy povstanskiy ruh u Harkivskiy guberniyi (1921 r.) ((The peasant rebel movement in Kharkiv province (1921)). Visnik Natsionalnogo tehnichnogo universitetu «HPI»*. Kharkiv, 2008, vol. № 37, P. 75-80.
13. *Motenko, Ya.V. Selyanskiy povstanskiy ruh u Harkivskiy guberniyi (1917-1921 rr.): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 (The peasant rebel movement in Kharkiv province (1917-1921) History Science autoref. diss.)*. Harkivskiy nats. ped. un-t im. G.S. Skovorodi. Kharkiv, 2005, 19 p.
14. Na zashchite revolyutsii. Iz istorii Vseukrainskoy Chrezvychaynoy komissii 1917-1922 gg. Sbornik materialov i dokumentov (On the defense of the revolution. From the history of Ukrainian Extraordinary Commission 1917-1922). Kyiv, 1971, 391 p.
15. *Narisi istoriyi Ukrayinskoyi revolyutsiyi 1917-1921 rokiv. (Essays on the history of Ukrainian Revolution 1917-1921 years)*. Kyiv, 2012, vol. 2, 464 p.
16. *Povstanskiy ruh 20-h-30-h rr. XX st. na Sumshchini (The rebel movement 20's and 30's of XX century the Sumy region)*. Sumy, 2011, vol. 1, 340 p.
17. *Protibilshovitski povstannya v Ukraini v 1921 r. (Anti-Bolshevik's rebellions in Ukraine in 1921). Litopis Chervonoyi Kalini*. L'viv, 1929/30. Regime to access: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2010/04/1921.html>.
18. *Trush, V. Povstanskiy ruh na Harkivshchini v 1920-ti roki (The rebel movement on the Kharkiv province in 20's)*. *Nezborima natsiya*, no. 1 (239), sichen 2006. – Regime to access: <http://nezboryma naciya.org.ua/show.php?id=402>.
19. *Udovik, I.M., Kuksa, M.F. Ukraini, Slobozhanshchina, Kup'yanshchina (Ukraine, Slobozhanshchina, Kup'yanshchina)*. Kupyans'k, 1998, 220 p.
20. *Harkovshchina v period grazhdanskoj vojny i inostrannoj voennoj interventsii 1918-1920 gg. Sbornik dokumentov i materialov (Harkovshchina in period of Civil war and foreign military intervention 1918-1920)*. Kharkov, 1973, 323 p.
21. *Tsentralniy derzhavnyi arhiv vishchih organiv vladi ta upravlinnya (TsDAVO) Ukraini (Central State Archive of higher authorities and Control (TSDAVO) Ukraine)*, No. of fund. 3204, no. of description. 1, case no. 20, pp. 40-41.
22. *Shudrik I.O. Istoriya filosofskoyi dumki v Slobidskiy Ukraini: monografiya (The history of philosophical thought in Sloboda Ukraine: Monograph)*. Kharkiv, 2012, 423 p.

Резніков Владислав Валерійович - аспірант
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Адреса: 61000, м. Харків, пл. Свободи, 4
E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Reznikov Vladislav Veleriyovych - postgraduate
V.N. Karazin Kharkiv national university
Address: 4, Freedom Square, Kharkiv, 61000
E-mail: lavoviygolem@yandex.ru